

Az arányosítás és a tagosítás témakörének vitája a csíktusnádi Székely Kongresszuson

Garda Dezső

 XV–XVI. századtól kezdődően a rendelkezésünkre álló források, illetve a XVI–XIX. századi falutörvények igen érzékletesen mutatják be a székely falvak határrendtartását, a gazdálkodás sajátosságait. Mint azt Imreh István is kimutatta, a székely faluban „a gazdálkodó ember tulajdonjoga korlátozott” volt. A mezei munka rendje nem a földműves akaratától függött. A közösség ugyanis előre meghatározta, hogy melyik határrészben mit termelhetnek, azt, hogy a faluközösség tagjainak milyen talaj-előkészítő munkálatokat kell elvégezniük, a szántó- és szénafüveknek melyik részét fogják tilalmassá változtatni, illetve a határtestek felszabadítását a legeltetés céljaira. A közakarattal megfogalmazott ilyenyszerű határozatokkal a székely gazdát tulajdonképpen az egyéni döntésektől fosztották meg¹.

Az egybefolyó, egymás mellé szorosan felsorakozó nadrágszíz nagyságú parcellák tömegében sűrű úthálózatot nem lehetett kiépíteni. A dűlőutak, tagutak vagy a bekötőutak csak a legszükségesebb helyeken léteztek. A munka rendjét meghatározó faluközösség ezért követelte meg, hogy a falulakók egyszerre induljanak munkába, hogy a gazdák egymás földjében, termésében kárt ne tegyenek. A székely falutörvények ezért büntették a szántáson-vetésen átgázolókat, az útverőket, a szomszéd földjét csonkítókat, illetve elszántókat.

A szorosan egymás mellé illeszkedő földparcellák, szénafüvek védelme szinte lehetetlen volt. Az eke és sokszor a szántásnál használt négy ökör gyakran óhatatlanul ráfordult a szomszédos területre. Leggyakrabban azon személyek ellen hoztak törvényt, akik más ember gabonáján, szénafüvén „hosszára vert utat csináltak”. Ez azért is fontos volt a közösség számára, mivel a gazdáknak több dűlőben volt elszórva a szántóföldjük.

A székely faluközösség mezőgazdasági rendtartásában meghatározó jellege volt a sorrendnek. Mindezt a papolciaknak az 1759-beli a tarlólegeltetésre vonatkozó szabályzata a következőképpen érzékelteti:

„Annak idejiben, mikor a falu megegyezésiből vagy a rétet, vagy pedig az őszi és tavasztarlókat meg akarja szabadítani, a mezőket két vagy három felé kell szakasztani. Mikor az első részt a vonómarha bizonyos napokig éli, akkor a más részre bocsáttassék a csorda oda, ahol a vonók megjárták. Azután elébb menvén a vonómarha, ahol s mikor helye taláztatik, mindenkor elől őriztessék és a csorda idővel utána bocsáttassék. A juhok pedig, amelyeket honn tartanak... a csorda után járjanak: se egyszer se másszor az ökör elejire ne bocsáttassanak.”²

A székely falu gazdálkodását a fordulók sorrendje pontosan meghatározta. Hármass forduló esetén őszi, tavaszi ugar vagy tilalmas és nyomás követte egymást. Ezt a folyamatosságot a termelés egymáshoz kapcsolódó mozzanatai határozták meg. Így például az őszi fordulónak azért kellett az ugar után következnie, mert a többszöri szántást, trágyázást csakis egymás után lehetett elvégezni. A tavaszi termények alá viszont csak egyszer, március végén vagy április elején szántottak. A kétfordulós határ esetében úgy kellett a kenyérgabonát természetelni, hogy a határ fele inkább a marhatartásnak kedvezzen, de természetesen itt legeltették a juhnyáját és a sertécsordát is kora tavasztól késő őszig.

A magasan fekvő medencékben, mint amilyen a csiki és a gyergyói volt, a térség geomorfológiai feltételeinek köszönhetően a faluközösségek az állattartás túlsúlyának biztosításával inkább a kétfordulós rendszerhez ragaszkodtak. A kétfordulós határ rendje tehát nem mindig jelentett elmaradottságot.

A termőföldeket legelőik, főleg pedig erdők vették körül. Ha az erdők kiterjedését az 1703-as, 1721-es, 1750-es, 1785-ös és az 1820-as összeírások településenkénti feljegyzéseinek adatai alapján vizsgáljuk, akkor nem nehéz felismerünk, hogy míg a XVIII. század első felében az erdős környezet igen közel volt a faluhatárhoz, addig a XIX. század elején a közösség tagjainak rendszerint már igen nagy távolságot kellett megtenniük az épületfa, a tutajfa vagy éppen a tűzifa beszerzéséért. Az 1848-as forradalomig az erdőlés minden falulakó számára biztosított volt, bár némely esetben korlátozásokkal is találkozunk.

Az 1848–1849-es évi forradalom utáni két évtizedben jelentős változások történtek Székelyföld gazdasági-társadalmi életében. A termőföld fokozatosan áruvá vált, és adás-vétel tárgyát képezte. A székely falvak társadalmában kialakult egy módosabb réteg, mely már nem akart a hagyományos módon gazdálkodni. A rendtartó székely falu több évszázados munkarendszerét a dualizmus kori törvények is bomlasztották. Ezek közül főleg az arányosításnak és tagosításnak volt meghatározó szerepe a székelyföldi birtokviszonyok átalakulásában, melyek elvezettek a modern közbirtokosságok létrehozásához, illetve az

árutermelő tagosított birtokok kialakulásához. A székelység tömegei azonban képtelenek voltak alkalmazkodni a XIX. század végi és a XX. század eleji piaccgazdaság követelményeihez. Sorsuk tehát nem lehetett más, mint az elszegényedés. Tönkremenésük okait az arányosítás és a tagosítás végrehajtásában látták. Ezért mindent elkövettek a kapitalista jellegű birtokrendezési törvények végrehajtásának megakadályozásáért. Nem csodálkozhatunk tehát azon, ha a székely térség politikai életének fő témája a csíktusnádi Székely Kongresszus évében az arányosítási és a tagosítási törvények végrehajtása volt.

A gyergyóiaknak a csíktusnádi Székely Kongresszushoz címzett memorandumában például a következőket olvashatjuk: „Országos törvényeink Székelyföldre is elrendelték az általános arányosítást és tagosítást, melyeknek folyamatban lévő erőszakos és drága keresztülvitele a székelység megölője lesz. Mit látunk, mit tapasztalunk máris az olyan községekben, amelyekben a székely viszonyok közé semmiképp sem alkalmazható arányosítás keresztülvitetett? Azt, hogy a kisbirtokos osztály megfosztatik a közös legelők használati jogától, mert a nagyobb, s legtöbb esetben külbirtokosok a legjobb részeket magukhoz ragadva a megszorult szegény emberek csekély arányrészeit legolcsóbb árban összeszedve, a kisbirtokosokat észrevétlenül mindenből kiszorítják. Így jön létre aztán az a szomorú valóság, hogy a kisebb székely birtokosoknak a közből semmijük sem marad: nincs ahol egy kis állatukat legeltethessék, nincs ahonnan a szükséges tűzifát beszerezhessék. Minden közös vagyonukból kiforgatták: se birtoka, se kereseti forrása többé, de van adója, van adóssága, amelyek folyton növekednek mindaddig, míg fizetésre és életre képtelenné lesz, mert utolsó párnáját is elárverezték adóba és adósságba, s ő családjával mehet idegenbe: földönfutóvá lett.”³

A gyergyóiak panasza nem volt túlzó. Az arányosítás és a tagosítás végrehajtása ugyanis döntő módon befolyásolta a székelyföldi birtokviszonyok alakulását. Az arányosítás által okozott visszaélések azonban oly helyzetet okoztak, melyek lehetetlenné tették a kis- és középirtokosok számára az 1848-as forradalom előtti viszonylagos gazdasági biztonságot.

Az arányosítás megértéséért ismerkedjünk meg azokkal a törvényekkel, melyek elvezettek a közföldek megosztásáig a XIX. század folyamán.

Az 1836-os évi országgyűlés 6. tc. 3. paragrafusa lehetővé tette a falvak közös erdeinek és legelőinek jogi elkülönítését a földesurak és a jobbágyok között. A közföldek jogi szétválasztása azonban igen lassú és nehézkes volt. Ezért az 1848-as forradalom idején hozott IX. tc. úgy rendelkezett, hogy ahol az elkülönítést nem lehetett végrehajtani, ott a régi gyakorlatot kell folytatni. Az 1853-as, illetve az 1854-es esztendei úrbéri pátensek – bár a földesurak kártalanítását célozták – az úrbéri és az allodiális földek rendezésével lehetőséget biztosítottak az

erdő- és legelőterületek elkülönítésének folytatásához. Az úrbéreseknek tulajdonjogba helyezésével azonban nem változott meg a nyomásos gazdálkodás, az erdők és legelők tekintetében pedig a közösség a továbbiakban is fennmaradt.

Az 1871-es esztendei arányosítási törvény elismerte az elkülönítések révén létrejött közösségeket, míg az 1886-os esztendei törvényszabályozás a falusi agrárközösségek négy típusát pontosította jogi szempontból: a nyomásos gazdálkodás közösséget, az erdőközösséget, a legelőközösséget, valamint a hegyközösséget. Az 1871-es esztendei törvény a politikai község keretében szabályozta a vagyonközösségi szervezeteket. Az 1879-es évi erdőtörvény rendelkezései szerint a közbirtokossági erdők szakszerű kezeléséről maguknak az erdőtulajdonosoknak kellett gondoskodniuk, állami felügyelet mellett.

A XIX. századvég liberális gazdaság- és társadalompolitikája állandóan szembekerült a nyomásos gazdálkodással, a közös föld- és erdőhasználat tényével. Az 1894-es esztendei törvény XII. tc. 8. paragrafusára révén megpróbálták feloldani az említett ellentétet: a gazdálkodással kapcsolatos döntéseket az érdekelt birtokosság közgyűlésére, a végrehajtást és a közös gazdálkodás szervezését pedig a politikai községre bízták. A törvény a közbirtokosságoknak közhatósági jelleget adott és hatósági ellenőrzés alá helyezte a számvitelt.

A XIX század végén a közbirtokosságoknak három fontosabb formáját jegyezték: az erdőközösségeket, a legelőközösségeket és a hegyközösségeket. Az erdőközösségek esetében az 1898-as esztendei XIX. tc. nem ismerte el és nem szervezte meg a közös birtokosok jogi személyiségét. Bár a belső ügyintézésnél a többségi elv érvényesült, a közgyűlés hatásköre sem az elidegenítésre, sem a megterhelésre nem terjedt ki.

Az arányosítás hatásait a XIX. századvég és a XX. század elejének politikusai, közéleti személyiségei igen ellentmondásosan közelítették meg.

A csíkiak 1890. október 30-án tartott vármegyei közgyűlésükön elhatározták, hogy a képviselőházhoz, a belügy-, pénzügy-, igazságügy-, kereskedelemügyi és földművelésügyi miniszter urakhoz egy „feliratot” fognak benyújtani „a közvagyon értékesítése, s általában a birtokviszonyok szabatosabb és gyorsabb rendezésére nézve...” Mint írják: „A törvényhatóságot ezen felirat benyújtására azon sajnos tapasztalat kényszerítette, hogy mióta ama törvénycikk végrehajtása alkalmazásba vétetett, tizenkilenc év lefolyása alatt a roppant idő és költség elpazarlása mellett, még csak annyi sem éretett el, hogy község és község közötti közösség megszüntetessék, azok kivételével, melyek egyezségeleg intéztettek el. Pedig az igények fokozódásával a terhek is szaporodnak, s ezek kizárólag a birtokra nehezedvén, ma-holnap elviselhetetlenek lesznek.”⁴

Hasonló pesszimizmussal érzékelték az arányosítás hatásait Dr. Bánffy Zsigmond is, aki szerint „midőn az 1871. évi 55. törvénycikket meghozták, az

annak meghozatalában részt vett székely képviselők a székely jogról a legelembibb fogalommal sem bírtak és bárkik voltak azok, nem voltak a nép bizalmára érdemesek, mert ez a törvény fogja a székelységnek rövid időn belül a koldusbotot a kezébe adni.” Szerinte „a törvény 3. és 6. paragrafusából önként foly, hogy a régi gyakorlatokra figyelemmel kell lenni: mert azok részesülhetnek az arányosítás folytán közhelyekből, kik azt addig is kizáró joggal békésen használták. Ebből önként következik, hogy azok, akik belső telekkel nem bírnak és ezt a jogukat nem használták, azokból nem részesíthetők. Másfelől foly az is, hogy az erdők után erdőrész nem illet senkit: mert ezen erdők után jogot senki sem élvezett, senki sem gyakorolt.”⁵

T. Nagy Imre, a XX. század első évtizedének kiváló csíkszeredai közigazdása teljesen más szemszögből közelítette meg az arányosítások és az ezzel kapcsolatos birtokrendezések kérdéskörét: „Azok az erdőbirtokosok, kik mint erkölcsei testületek – községek és közbirtokosságok – csak sopánkodni tudnak, de ezen közben minden képzelhető furfanggal és a legszélsőbb határokig menő nembánomsággal elmulasztanak, sőt lehetőleg megakadályoznak minden lépést, mely az erdők és legelők okszerű kihasználására, berendezésére, feljavítására szolgál. Az elenyésző, csekély számú intelligensebb birtokosok, a nagy többség terrorizálásának súlya alatt, sőt gyakori meggyanúsításnak kitéve vértanú türelemmel szenved a megváltozhatatlan állapotok hátrányait s csüggedten félreáll, mert félre kell állnia mindazon közérdekű kérdések megoldása elől, melyek közös erdőt vagy közös legelőt érdekelnek, mert beleszólásuk, vagy éppen beleavatkozásuk esetén nyomban kész a gyanúsítás. Nem is csoda, mert az utóbbi évtizedekben az erdő- és arányjogvásárlások körül annyi harácsolás látszata keserítette az értelmetlen tömeget, s annyi hopponmaradt érthetetlen harácsoló állott be népmentő profétának, hogy a gyanút keltő diagnózis minden percben kézen fekszik.”⁶

A kor másik közigazdása, Czettler Jenő is az arányosítás révén megvalósuló birtokrendezésben látta az új szerkezetű birtokosságok létrehozásának azt a jogi keretét, mely megfelelő lehetőséget biztosíthat a korszerű erdő- és legelőgazdálkodás megvalósítására. Mint írja: „A kisgazdaság, amelynek nincs oly területe, hogy legelőről és fahasználatot biztosító erdősegről maga gondoskodjék, még a mai individuális mezőgazdaság korában is reá van utalva azokra az agrárközösségekre, amelyek a múltból mint közlegelők és közös erdők, részint a közbirtokosság, részint a közös tulajdon gyanánt fönmaradtak.”⁷

Bármennyire is ellentmondásosnak tűnik az arányosítás, illetve a birtokrendezés következményeinek értékelése a XIX. század végén és a XX. század elején, az 1871 végén megszavazott törvény LIII. és LIV. törvény cikkei jogi szempontból véglegesen megszüntették az erdő és legelő közhatárok hagyó-

mányos rendszerét. A törvény megszövegezői azonban az aránykulcsok megállapításánál nem vették figyelembe azt az ősi szokást, miszerint a közföldekből elvileg a településeknek minden egyes lakóját egyenlő rész illette meg. A felosztás egyes helyeken a teherviselés arányában folyt le, máshol a rendi hovatartozás szerint volt kisebb vagy nagyobb, de a legtöbb helyen a magántulajdonban lévő belsőségek háromszorosában állapították meg a járandóságot. A közföldek ilyenszerű felosztásával tulajdonképpen megfosztották a kisbirtokosokat a nekik járó földterületek egy részétől, amit az újjgazdagok vagy a földesurak kaptak meg. Bözödi György szerint „ahol a magánbirtok alapján arányosítottak, ott az újjgazdagok és a betelepültek jártak jól az ősi székely lakosság rovására, mert azokhoz a hold földekhez, amiket pár koronáért vettek meg az itthoni nyomorúságban elszegényedett családoktól, most ingyen kaptak még egy annyi, vagy kétszerannyi bükk- és fenyőerdőt. A nép pedig nem sejtette előre, hogy amikor végszükségben egy-egy hold földjét eladja, elveszíti vele erdőit és legelőit is a havason.”⁸

Nagy Gyula háromszéki királyi erdőfelügyelő – bár ő sem értett egyet a székelyföldi arányosítások végrehajtásának módjával és ezek „tisztaságával” – mégis ellenezte az ún. községi erdők látszólagos védelmét szolgáló birtokrendezés elvetését. Véleménye szerint a székelyföldi erdők megfelelő védelmét és hatékony gazdaságát csakis az erdőtörvény megfelelő alkalmazásával lehet biztosítani.⁹ Okfejtésében végül is a változások mellett foglalt állást a kiváló erdőfelügyelő, mert szerinte „nemcsak az arányosításnak a szokott módon való keresztülvitele lenne vészthozó volt Székelyföldre, de az idáig létezett és jelenleg is még létező állapotoknak fenntartása is valóban tűrhetetlen lenne és bizonyára még nagyobb veszélyeket szülne, mint az arányosítás”¹⁰

Az arányosítás folyamata egész Székelyföldön, de főleg Háromszék és Udvarhely vármegyében a XIX. század nyolcvanas éveiben felgyorsult. Az erdészeti jelentések szinte minden esztendőben említést tesznek a tulajdonviszonyokban bekövetkező változásokról. Kiderül ez Nagy Gyula királyi erdőfelügyelőnek az 1887-re vonatkozó beszámolójából is, melyből megtudjuk, hogy „A birtokviszonyok, vagyis az erdők nyilvántartási törvénykönyvében kitűntetett adatok ez évben is némely változást szenvedtek, amennyiben a folyamatban lévő birtokrendezés és arányosítás, s a hatósági úton időnként beérkező újabb jelentések szükségessé tették azt.”¹¹

A következő esztendőben a királyi erdőfelügyelő jelentése már részletesebben elemzi az arányosítás révén megvalósuló tulajdonváltással járó gondokat.¹² A birtokrendezési munkálatok felgyorsulásával, a közhelymegosztással kapcsolatos visszaélések, túlkapások is szaporodtak, olyannyira, hogy szinte elviselhetetlenné váltak a székely kisbirtokosok számára. Az esetek sokasá-

gából a korabeli sajtó, főleg a homoródalmásiak helyzetét emelte ki¹³, de foglalkozott Zágonnak¹⁴ a háromszéki Nyézfaluval és sok más községgel is.

A századforduló korában tehát ezekben a helységekben újra elrendelték mind a tagosítás, mind pedig az arányosítás folytatását. Az újraarányosítás ki-erőszakolása lehetetlen állapotokat idézett elő a legtöbb székely községben, mert az arányosítási törvény szerint a 100 holdon alóli birtokosok állandó községben maradhattak, míg a korabeli törvények nem rendelkeztek az újraarányosítás, illetve az újratagosítás megakadályozásáról.¹⁵

Az arányosítási törvényt Zetelaka nagyközségben is kijátszották. Itt is az „arányosítandó erdőkből és legelőkből egyes kapzsi emberek a birtokosoktól összevásároltak, kezdetben k. holdját 50 kr., később 5–10–15–20–25 forint potom áron és telekkönyvileg magukra írták.”¹⁶

Udvarhely megye mezőgazdasági bizottsága 1900. októberi gyűlésén „szomorúan győződött meg az előterjesztett adatokból arról, hogy a kisbirtokosok nagy mérvű kifosztása csakugyan folyamatban van.”¹⁷ Az Udvarhely megyei mezőgazdasági bizottság a törvénytelenségek sorozatát tárta fel.¹⁸ Az Udvarhely megyei mezőgazdasági bizottság jelentéséből azt is megtudjuk, hogy „van olyan község, mint Vargyas, hol az arányosítás talán már harmadszor tétetett folyamatba.”¹⁹

Ilyen előzmények után szinte természetesnek tűnik, hogy 1902. szeptember eleji csíktusnádi Székely Kongresszuson az úgynevezett székely kérdés fontos elemeként mutatták be az arányosítás kérdéskörét. Az arányosítási szakosztály főelőadója, Kelemen Ádám marosvásárhelyi mérnök, miután ismertette az Udvarhely vidéki, gyergyószentmiklósi és a csíktusnádi közföldek arányosításánál érzékelhető törvénytelenségeket (az arányosításokat az adókataszter adatai alapján készítették, nem vették figyelembe a telekkönyveket, a területfelmérés helyett inkább becslés alapján állapították meg a területek nagyságát), a következő javaslatokat fogalmazta meg:

„1) A megengedhetőség kérdésére vonatkozólag mondassék ki, hogy mindazon községek közhelyei, melyek idáig arányosítva nem lettek, arányosítása hivatalból rendeltessék el.

2) A közhelyek arányosításánál a birtokosok jogi illetményeinek meghatározása feltétlenül a hiteltelekkönyvi adatok alapján történjék, az arányosítandó területek pedig felméréssenek és osztályoztassanak.

3) Szigorú intézkedés tétessék az iránt, hogy a birtokváltozások felvételénél csak is a mivelés alatti területek, illetve a telekkönyvezett részletek vezetessenek át, a közhelyekből illetőségeknek, mint még meg nem állapított jogoknak az átvezetése, vagyis azoknak a mivelés alatti területektől való szétválasztása határozottan tiltassék el, míg az illető község közhelyeinek arányosítása befejezve nincs.

4) A munkálatok olcsóbbá tétele céljából a felesleges számú szakértők mellőztessenek.

5) Végül mondassék ki, hogy az arányosítási munkálatok gyorsabbá tétele és megkönnyebbítése céljából az ahhoz szükséges költségeket az államkincstár előlegezze, s meghatározott idő alatt az érdekelt birtokosságtól részletekben szedesse be.”²⁰

Molnár Józsiás országgyűlési képviselő hozzászólásában a közbirtokok arányosításában a székely kisbirtokokosok tönkretételét érzékeltette. Arra kérte a kongresszust, hogy határozatában kérje az arányosítási munkálatok leállítását, mivel az nem számolt „a székely viszonyokkal, tehát azokra nem is vonatkozatható arányosítási törvény a szokásos téves magyarázatokkal, úgy mint az ma folyamatban van, s a Székelyföldön végrehajtatik: az esetben a székelység igen nagy része, a közbirtokos osztály megfosztatik azon közös birtokától, melyet nemesi jogon, fejenkint és személyesen egyforma arányban osztatlanul bírt századokon át: amelyet soha senkinek el nem adott, mert el sem adhatott és az ősi székely birtokok igen nagy része oly egyének birtokába megy át, kik azért soha semmi ellenértéket nem adtak, mert nem is adhattak.”²¹

Markos Gyula szerint „fel kellene világosítani a népet, hogy a közvagyomból őt megillető részesedését el ne adja”. Beszédéből megtudjuk, hogy „különösen Csík megyében, s annak felső részében máris vannak társulatok, amelyek a boldogtalan népet félrevezetik.”²² Előadásának végén a következő indítványokat ajánlotta elfogadásra:

„1) Mondja ki a kongresszus, hogy szükségesnek tartja a székely népet fölvilágosítani abban az irányban, hogy a közvagyomból őt és utódait megillető jogosultságát senkinek el ne adja.

2) Ahol a lelketlen üzérkek az arányosítást megelőzőleg a népet kifosztották, az ilyenformán szerzett birtokok felülvizsgálására kormánybiztos küldessék ki, s a hol az üzérkedés a nép rovására és a közös birtokok kárára történt, három évre visszamenőleg minden ily ügylet semmisnek mondassék ki.”²³

Dr. Bánffy Zsigmond az arányosítási törvény végrehajtásának körülményeit érzékeltette. A jelenlevők tudtára adta, hogy „az 1871. évi törvény szabályozta az erdélyi részekre nézve az arányosítást, mert a régi törvények szerint határozott intézmény nem volt, hogy miképpen, minő eljárás mellett vitessék az keresztül. A gyakorlat az volt, hogy közigazgatási úton vitetett keresztül az arányosítás. Mivel a juriszdkciót a közigazgatástól elvették, szüksége merült föl annak, hogy a tagosítási eljárást kivegyék a közigazgatás kezéből, s független bíróságra bízzák. Ez volt az arányosítási törvény meghozatalának egyik indoka, s a másik indok abban rejlett, hogy nehéz volt az «antiqua sessio»-kat megállapítani. A birtokarány megállapítása, igaz, a székelyekre sérelmes, s nem

precizizozták, hogy mely birtok alapján kell a megosztásnak történnie. A bírói gyakorlat nagyon ingadozó; a felsőbb bíróságok azokat a birtokosokat, kik idegen községben laktak s a határban egy-két darab földdel bírtak, de belsőséggel nem, sok esetben ezt nem vették figyelembe. Az erdőkkel éppen így bántak el a bíróságok. Újabb időben azt vetették fel, hogy az erdők után ugyancsak erdőt adtak a részesnek és így olyan anomáliák fejlődtek ki, hogy némely községben egy igen nagy erdőbirtokos megkapta a község erdőségeinek 9/10-ét, s a szabad székely birtokosságnak maradt egy tized rész; ez sérelmes, mert a régi gyakorlat a Székelyföldön az volt, hogy szesszió után gyakorolták a legeltetési jogot. A sérelem azonban nem olyan, hogy azon segíteni ne lehetne.²⁴

Hozzászólása végén a következő javaslatokat terjesztette a Kongresszus elé:

„1) Hogy a Székelyföldön azon erdők, legelők, közhelyek és közjavak, melyek az utóbbi 30 év alatt egyéni ingyen használatnak állandóan nem voltak tárgyai, s melyeknek évi jövedelme ezen 30 év alatt a községi háztartás fedezésére szolgált, arányosítás tárgyát nem képezi. Úgyszintén nem képezik arányosítás tárgyát a Székelyföldön lévő régi taksális városoknak, községeknek azon közhelyei, melyek adomány, hagyomány vagy vásár folytán jutottak azok birtokába. Az ilyen erdőkben a vágási haszonvétel, erdő és puszta legelőben a legeltetés a háztartási szükséglethez képest való díjfizetés mellett elsősorban a község lakóit illetik meg és csak azon esetben adható ki a legeltetés nem községi lakóknak bérbe, ha a községi lakosok erre nem vállalkoznak, a vágási fordá csakis az esetben adható el idegeneknek, ha a községi lakosok a megállapított díjért arra nem vállalkoznak.

2) Az arányosítás alá jövő erdő, legelő területéből szakértők meghallgatása után szükséges terület a hazajáró csorda számára közös legelőnek kiszakítható. Ezen közös legelő elidegeníthetetlen közbirtokossági vagyon képez.

3) Az arányosítandó terület megosztásánál az aránykulcsot az egyesek által tulajdonul bírt birtokarány képezi, azonban a birtokmennyiségbe az egyesek által bírt erdőségek és legelők, úgy a terméketlen helyek nem számíthatók be. Belső telek nélkül nincs részesedés.

4) Az arányosítás rendjén erdőknél 100 holdnál kisebb mennyiség senkinek nem adható ki, a 100 holdon alóli birtokosok tekintet nélkül arra, hogy volt földesúri, szabadszékely vagy úrbéri jogon kapják illetményeiket, állandó birtokközösségben maradnak. A birtokközösségben maradtakra a további arányosítás ki van zárva. Az önállóan kiszakított erdőilletmények 100 holdnál kisebb egyéni birtokokra nem oszthatóak fel.

5) Az arányosítási eljárás a kir. törvényszék hatáskörébe tartozék. A felmérést, kihatást a birtokosság többsége által választott mérnök végezze.

6) Ha a becslés ellen felszólamlások történnek, vagy a bíró a becslést nem tartja helyesnek, egy újabb becslőbizottság által a becslés és osztályozás felülvizsgáltassék.

7) Az elhelyezkedésnél elsősorban azok helyezendők el, kik birtokközösségben maradnak és csakis ezek elhelyezése után az önálló kihalásra jogosultak.

8) Az erdőjuttalékok megvásárlása az arányosítás folyama alatt érvénytelen és az ily megvásárolt jutalék a vásárlónak nem adható ki, hanem csak az eredeti jogosultnak. Az arányosítás folyama alatt vásárolt birtokok utáni erdőilletmény csak az esetben esik a vásárlónak, ha a birtok a kulcs megállapítása előtt fél évvel telekkönyvileg már a nevére be volt kebelezve és annak tényleges birtokában volt. Ha azonban az arányosítás befejezése után 5 éven belül kiténik, hogy a szerződés színleges volt, az esetben az ilyen úton külön kiszakított terület a birtokközösségben maradtak jutalékához csatolandó.

9) Az arányosítás befejezése után a birtokközösségben maradtak illetményeiknek csakis felét adhatják el, de ezt is elsősorban magának a birtokközösségben maradtak közbirtokosának, másodsorban pedig a birtokközösségben lévő közbirtokosoknak és csakis ha ezek nem vásárolnának, az esetben adható el a részesedés idegeneknek. Azok, akik községben minden vagyontukat eladják és a községből eltávoznak, jogosítva vannak a második félrészt is eladni, de csak a közbirtokosságnak vagy a birtokostársnak.

10) Azok, akik a községben vagyonnal nem bírnak, de eddig is a vágási és legelési haszonélvezetben voltak, úgy a legelő, mint erdőből a legkisebb birtokossal egyenlő részt kapnak.”²⁵

A további hozzászólások megoszlottak a Molnár Józsiás-féle felfogás és Dr. Bánffy Zsigmond álláspontja között. Az előbbi Bartalis Imre és Incze István támogatták hozzászólásaikkal, az utóbbi által felvetett kérdéskör mentén Perjéssy Mihály dr., Forszter Géza, dr. Dévay Ignác és Bodor Tivadar fejtették ki véleményüket. Dévay Ignác, az Igazságügyi Miniszter képviselője jelezte, hogy a miniszter „a sérelmeket elismeri, de visszahatólag ezeket törvényhozási úton nem tartja orvosolhatóknak, mert szerzett jogokról van szó, ezt úgy tudja a szülő, az utóbbiakra értette és nem más jogügyletekre.”²⁶

Dr. Perjéssy Mihály hozzászólásában azt kérte, hogy „az arányosítás költségeit az állam előlegezze.” Beszédében kitért az ún. „manipulációra” is. Mint mondotta, sokan használták ki a törvény sajátos értelmezését, összevásároltak 100–200 hold nagyságú területet, melynek kihalását az eljárási utasítás alapján kérték. Ennek szellemében Csík megyében 15 községben került sor másodarányosításra. Ezért az eljárási utasítások módosítását javasolta. Perjéssy Mihály az arányosítási eljárás gyorsítására és egyszerűsítésére több javaslatot

fogalmazott meg. Beszédében a Kongresszustól egy felirat megszövegezését kérte az Igazságügyi Miniszter úrhoz címezve, a következő szöveggel:

„1) Az arányosítási ügyek befejezéséig minden egyes törvényszék a szükségeshez képest ideiglenes törvényszéki bírói állásokat rendszeresítsen az arányosítási ügyek gyorsabb elintézése céljából.

2) Az arányosítási ügyek költségeit az állam előlegezze és pedig akképp, hogy a jóváhagyott költségvetésbe felvett teljes összeget a bíróság megkérésére az adóhivatalnál folyósítsa, az így folyósított összeget azután közadók módjára a birtokosoktól 8–10 évre felosztva szedje be.

3) Az előadói javaslat 2-ik pontjához toldalékképp:

a. különösen módosíttassák az 1880. évi XLV. t-cz. 25.§. és az elj. ut.(1893. évi 356. sz. igazságügyi miniszter) 105.§-ának b. pontja akképp, hogy a külön kihatás csupán az arányosítás megkezdése idején és eredeti jogon bírt illetményekre engedélyeztethető és a kihasítás csak az érdemleges tárgyalás befejezéséig kérhető.

b. Az 1871. évi LV. t-cz. 3. és 4.§. novelláris úton akként módosíttassák, hogy azokat a birtokosokat, kik a közösen és osztatlanul használt fekvőségek hasznaiból nem részesedtek, ezen arányosítandó területből rész nem illeti.

c. Továbbá akképp is, hogy ahol a törvény 4.§-ában foglalt aránykulcs alapja, ott az arány megállapításának alapjául az egyesek által bírt külső és belső birtoknak ne a területe, hanem az ezen birtokok után fizetendő adó szolgáljon.

d. Módosíttassák az eljárási utasítás az irányban is, hogy az eljárás egyszerűbb és gyorsabb legyen, különösen, a kataszteri igazgatósággal való érintkezés egyszerűsítették.”²⁷

A különböző előadások, hozzászólások és beszédek révén megfogalmazott javaslatokat az arányosítási szakbizottság elemezte, melyek egy részét határozatok formájában fogadta el. Ezeket a Kongresszus felterjesztette az igazságügyi miniszterhez. Az arányosítási szakosztály által megfogalmazott szempontok a következők voltak:

„1. Az arányosítási ügyek befejezéséig minden egyes törvényszék szükség szerint ideiglenes törvényszéki bírói állásokat rendszeresítsen az arányosítási ügyek gyorsabb elintézése céljából.

2. Az arányosítási ügyek költségeit az állam előlegezze és akképp, hogy a jóváhagyott költségvetésbe felvett teljes összeget a bíróság megkeresésére az adóhivatal folyósítsa, az így folyósított összeget azután közadók módjára a birtokosoktól 8–10 évre felosztva szedje be.

3. Az arányosítási törvény módosítását a következő szempontok figyelembevételével kívánja megvalósítani:

a. Az 1880. évi XLV. t.-cz. 25.§. és az eljárási utasítás (1893. évi 356. sz. I. M.) 105.§.-nak b. pontja akképp módosíttassák, hogy a külön kihasítás csupán az arányosítás megkezdése idején és eredeti jogon bírt illetményekre engedélyezhető és csak az eredményleges tárgyalás befejezéséig kérhető.

b. Az 1871. évi LV. t.-cz. 3. és 4.§§ novelláris úton akként módosíttassanak, hogy azokat a birtokosokat, kik közösen és osztatlanul használt fekvőségek hasznaiból nem részesedtek, ezen arányosítandó területből rész nem illeti.

c. Ahol a törvény 4.§-ában foglalt aránykulcs a felosztás alapja, ott az arány megállapításának alapjául az egyesek által bírt külső és belső birtokoknak ne a területe, hanem az ezen birtokok utáni fizetendő adó szolgáljon.

d. Az arányosítandó terület megosztásánál az aránykulcsot az egyesek által tulajdonul bírt birtokarány képezi, azonban a birtok mennyiségébe az egyesek által bírt erdőségek és legelők, valamint a terméketlen helyek nem számíthatók be.

e. Az arányosítás alá jövő erdő, legelőterületekből szakértők meghallgatása után a hazajáró csorda számára szükséges terület közös legelőnek kiszakítandó. Ezen közös legelő elidegeníthetetlen közbirtokossági vagyont képez.

f. Ha a becslés ellen felszólamlások történtek, vagy a bíró a becslést nem tartja helyesnek, egy újabb becslő-bizottság által a becslés és osztályozás felülvizsgáltassék.

g. Az elhelyezkedésnél elsősorban azok helyezendőek el, kik a birtokközösségben maradnak és csakis ezek elhelyezése után következnek az önálló kihasításra jogosultak.

h. Az erdőjuttalékok megvásárlása az arányosítás folyama alatt érvénytelen és az ily megvásárolt juttalék a vásárlónak nem adható ki, hanem az eredeti jogosultnak. Az arányosítás folyama alatt vásárolt birtokok utáni erdőilletmény csak az esetben esik a vásárlónak, ha a birtok, a kulcs megállapítása előtt fél évvel telekkönyvileg már a nevére be volt kebelezve és annak tényleges birtokában volt. Ha azonban az arányosítás befejezése után 5 éven belül kitűnik, hogy a szerződés színleges volt, az esetben az ilyen úton külön kiszakított terület a birtokközösségben maradottak juttalékához csatolandó.

i. Módosíttassák az eljárás utasítás abban az irányban, hogy az eljárás egyszerűbb és gyorsabb legyen, különösen, hogy a kataszteri igazgatósággal való érintkezés egyszerűsítettassék.

j. Az arányosítási eljárás a királyi törvényszékek hatáskörébe tartozzék. A felmérést, a kihasítást a birtokosság többsége által választott mérnök végezze.

k. A kormány haladéktalanul intézkedjék az állandó kataszternek a Székelyföldön való elkészítése iránt, s a kataszter Székelyföld egy pontján azonnal kezdessék meg.”

Nem nehéz felismernünk, hogy a szakbizottság meghatározó egyéniségei nem hagyták magukat befolyásolni a közföldek megszántásában csak hátrányt érzékelő személyiségek által, és a múlt hibáiból okulva, a törvény sajátos értelmezése által lehetővé vált visszaélések korlátozására törekedtek. A javaslatok megfogalmazásánál főleg a székely kis- és középgazdák érdekeinek fenntartására törekedtek. Javaslataikat már az 1902-es esztendei bírósági döntéseknél is figyelembe vették. A Csíktusnádon megfogalmazott programtervezet pontjait azonban főleg a későbbi birtokrendezési törvény esetében érvényesítették.²⁸

A birtokviszonyokban bekövetkező változások, az árutermelő parasztgazdaságok megjelenése, illetve megerősödése, valamint versenyképességének biztosítása Székelyföldön is megkövetelte a tagosítást, ezt a kortársak is felismerték. Így például Kozma Ferenc *A Székelyföld* című könyvében 1879-ben a következőképpen mutatta be a tagosítatlan kisgazdaságok helyzetét: „Hogy valjon székelyföldi közgazdasági nyomorúságaink nem a földbirtok túlságos eldaraboltságából, nem a kisbirtokok nagy számából származnak-e? E kérdésre nemmel nem felelhetünk, mert hogy az öt holdig terjedő földbirtokon – amekkora Székelyföldön is sok van – miképp lehessen a megélhetés eszközeit kellő mértékben nyújtó gazdaságot folytatni, arra családot, háztartást alapítani, oly országrészben, ahol ugarrendszer uralkodik, hol egy hold szántó 8–16 darabra oszlik fel a határ szélteiben és hosszában, hol az ipari és a kereskedelmi növények termelése ismeretlen, szóval: hol a szűk birtokon is a legegyszerűbb és legköltehetőbb gazdaságot folytatni kénytelen a tulajdonos, azt mondani alig lehetséges.”²⁹

Ilyen körülmények között a kor közgazdaszaiban, politikusaiban az a nézet alakult ki, hogy a kis- és törpebirtokos parasztság helyzete reménytelen, s ezért a fő hangsúlyt a kisközép- és középgazdaságok megszilárdítására kell helyezni. Ezt az álláspontot Vitos Mózes a következőképpen fogalmazta meg: „Nem ezen jövő-menő osztály megmentéséről, hanem azon földmives közép-osztály megmentéséről kell gondoskodni, mely nagy gonddal és szorgalommal mivelte földjének terményeiből csak nagy nehezen és sok nélkülözés közt tengődik.”³⁰ A *Csíkmegyei Füzetek* szerkesztője a kis- és középgazdák termelési nehézségeit és jövedelmezőtlenységét a rendezetlen birtokviszonyokban látta: „A birtokok nagyon el vannak aprózva. Egy 5–10 holdas kisgazdának birtoka rendszeren 40–80 parcellában 1–2 óra távolságra esik egymástól és így az 50–100 holdasé, ami sokszorosan megnehezíti a kezelést és a kezelési költségeket. Ehhez hozzájárul az, hogy minden egyes parcella föld külön természetű s más és más művelési módot és időt kíván. A birtok teljes és szabad kihasználása ezer akadályba és bajba ütközik. Ugar idején a búzaföldeket majd elutalják, majd a sertések túrják fel vetés idején, majd a szomszéd szántó

gyuratja le, majd az ugarszélben a libák, juhok stb. károsítják meg, s ez a rendezetlen viszonyok folytán így ezerféleképpen veszélyeztethetik.”³¹

A kortársak – Kozma Ferenc, Vitos Mózes és T. Nagy Imre – szerint ennek a társadalmi csoportnak a megmentése, élet- és versenyképessé tétele csakis a birtokviszonyok tagosításának által oldható meg. Mit értettek tagosításon? A tagosítás közigazgatási és bírói részből álló eljárás volt, amelynek eredményeként a falulakók elszórtan fekvő kis földjeik helyett értékben ugyanakkora birtokterületet kaptak egy vagy néhány tagban. Főleg az árutermelő parasztgazdaságok számára a következők miatt volt ez létkérdés:

- 1) a földbirtok sokszoros elaprózódása és elszórtsága miatt;
- 2) a sok keskeny földszávon lehetetlen volt célszerűen gazdálkodni;
- 3) a távoli kis földek megközelítése nem állt arányban az elérhető gazdasági haszonnal;
- 4) nem volt lehetőség a minőségi termelésre;
- 5) a girbegörbe és bizonytalan helyzetű mezsgyék meghatározásából keletkező elszántások sok vitára és pereskedésre adtak lehetőséget;
- 6) a dűlőutak hiányában nehezen lehetett megközelíteni a szántóföldeket;
- 7) nem lehetett célszerűen kihasználni az erdőket és legelőket.³²

Székelyföldön az első tagosítások a XIX. század 60-as éveiben kezdődtek, és először Székelyföldváron, valamint Szentmihályfalván fejeződtek be 1864-ben. Ettől kezdve 1879-ig alig néhány község kapcsolódott be a birtokrendezési munkálatokba: Torda-Aranyos megyében három, Háromszéken hat, Maros-Torda megyében hat, Udvarhely megyében négy, míg Csík megyében tizenkettő.³³

Mivel a tagosítás a kis és törpebirtokosok egy részének tönkremenetelét idézte elő, ezeknek az ellenállása a legtöbb faluban megakadályozta a birtokviszonyok rendezését. Így például T. Nagy Imre, mint a tagosítás híve, kénytelen volt bevallani, hogy „a régi birtokrendezési törvény közel 40 esztendeig állott fenn, míg annak alapján egy tagosítás sem kéretett.” Másrészt azonban ugyanennek a szerzőnek a beismerése szerint a kis- és törpebirtokosok szembeszálltak a tagosítás végrehajtóival: „A Csíkban ez idő szerint folyamatban és bevégzés stádiumában lévő néhány tagosítás befejezésével még csak példát sem lehet statuálni, mert azokat már mind megtámadta a rendszeresen ellenálló tömeg, a bevégzett egy-két tagosítás pedig a bírálaton aluli eredmények miatt csak elrettentő példákat mutat.”³⁴

A tagosítással való szembeszállás másik okát a felelőtlen, megbízhatatlan végrehajtásban kell keresnünk, amiről Beier Sándor közigazdász a következőképpen vélekedett: „A másik fontos kérdés, a tagosítás végrehajtása is rengeteg panasznak lett a forrása. A Székelyföldön ugyanis egyesek érdekeinek megsértése nélkül, csak a legnagyobb lelkiismeretességgel és odaadással lehet

tagosítást végezni, mert a hegyes vidéken a szántók és a rétek kis határokon belül is egymástól lényegesen elütöttek, az itteni tagosítási munkálatokat a mérnökök nem maguk végezték, hanem segédeknek alvállalatba adták ki. A felelőtlen és megbízhatatlan munka végül is anyagi leromláshoz és a telekkönyvi adatok kuszáltságához vezetett.”³⁵

Akadályozta a birtokviszonyok rendezését az is, hogy a tagosítás tetemes költségeit magának a tagosított helység lakosságának kellett fedeznie. Ezért követelték a gyergyóiak 1902 áprilisában a csíktusnádi kongresszushoz küldött memorandumukban: „A birtokrendezést, a telekkönyvek javítását országos költségen minél előbb keresztül kell vinni, hogy végre-valahára szűnjék meg azon abnormális állapot, amely által a szegényember mások rosszlelkű adósságcsinálása miatt rendre veszítse el birtokát csalfa megterhelések következtében.”³⁶

A csíktusnádi Székely Kongresszuson külön szakosztály foglalkozott a tagosítás gyors és olcsó keresztülvitelével. A tagosítással kapcsolatos kérdéskör előadója Incze István volt, aki előadásában kifejtette, hogy a tagosítási munkálatok lelassulása az 1893-ban kiadott 356-os számú rendelethez kötődik, melynek révén az igazságügyi miniszter a munkálatok műszaki részét összhangba akarta hozni a kataszterrel, hogy ezzel a tagosítás pontosságát biztosíthassa. „A munkálatok felgyorsítása érdekében – mondotta Incze István – a kataszteri hivatal hozzáállását kellene megváltoztatni.” A századforduló korában ugyanis a hitelesítésnél és a kiosztásnál az egész munkálatot eleitől végéig újradolgozták, ami rengeteg időt vett fel. Ezért véleménye szerint elégséges az alapos felülvizsgálás is. Incze István szerint a tagosítás másik hátráltatója a pénzhiány. Ennek megszüntetésére az állami előlegezést javasolta. A harmadik hátráltató tényezőnek a perrend formáit nevezte. Ezen hátrány felszámolásáért azt kérte, hogy a tagosítási eljárást ne a bíróság végezze, nyilvánítsák ezt a tevékenységet közigazgatási feladatkörnek. Felvezetésében javasolta a kultúrmérnökség létrehozását, a talaj vízmentesítése, alagszövezése, talajöntözés, s általában a vízrendezés körüli munkálatok elvégzése érdekében. Ez a kultúrmérnöki hivatal döntötte volna el, hogy műszakilag indokolt-e vagy nem a tagosítás. Szerinte ezt a birtokrendezési folyamatot meg kellett volna előznie az osztályozásnak, a becslésnek és a birtoktisztázásnak. „Mindez megköveteli – mondotta – a telekkönyveknek a reális birtoklással összhangban történő rendezését.” Beszédének végén a kongresszustól a következő alapelvek érvényesítését kérte:

„1) A tagosítás megengedéséhez a terület birtokosai egynegyedének hozzájárulása kívántassék. E terület megállapításánál az arányosítandó területek kihagyandók.

2) A tagosítás elrendelését egy véleményező bizottság nézetnyilvánítása előzze meg.

- 3) A határjárást kataszteri mérnökök végezzék.
- 4) A tagosító mérnökök színvonala emelendő. E célból a műegyetemen a földmérői oklevél visszaállítandó.
- 5) A mérnökválasztás tisztasága biztosítandó.
- 6) A telekkönyvi másolatok gyorsan, hiánytalanul és hiba nélkül adassanak ki, s a mérnök azokat utóbb kiegészíthesse.
- 7) Az osztályozás és becslés igazságos, részrehajlatlan keresztülvitele megfelelő számú idegen becsüsökkel biztosítassék.
- 8) Birtoktisztázásra kiváló súly fektetendő, közös birtokívek megszüntetendők, azonos jogzimek egyesítendők, a birtokosok kellőképpen csoportosítandók.
- 9) Az erdélyi részekben most meglévő hitelesítési eljárás lehetőleg egyszerűsítendő.
- 10) Az elhelyezkedés előtt a szükséghez képest kombinatorium készítendő. Az elhelyezkedésnél a kisgazdákra kiváló gond fordítandó. Meg kell nekik engedni, hogy az érdemleges tárgyalás folyama alatt magukat képviseltethessék.
- 11) A kiosztási munkálatok szobai felülvizsgálata egyszerűbbé teendő, mint a minő az most az erdélyi részekben s mindig soron kívül elintézendő. Indokolt esetekben a birtokosság egyhangú határozatára kivételképpen meg lehetne engedni a szobai vizsgálat előtti kihatást is – kellő garanciák mellett.
- 12) A nyomásos rendszerről a tagosítás folyama alatt ne lehessen áttérni szabadgazdálkodásra.
- 13) A tagosítás befejezése után a munkálatok előbb jöjjenek telekkönyvi átalakítás alá, s csak azután a kataszterhez, mely köteleztessék arra, hogy a telekkönyvi számok alapján dolgozzék.
- 14) Közlegelők fennhagyása a helyi viszonyokhoz képest alkalmas helyen lehetőleg biztosítandó.
- 15) Közös szérűskert hagyandó ott, a hol ez gazdasági és tűzbiztonsági szempontból indokolva van.
- 16) A tagosítási ügyek a közigazgatás államosításáig hagyassanak meg a bíróságnál.
- 17) Ha valamely községben a tagosítás befejeztetett, ott ezen időponttól számított 30 évig újabb tagosítás el nem rendelhető – akkor is csak a nagyobb tagok kihagyásával.
- 18) Gondoskodni kell arról, hogy tagosítási ügynél az ügyvédi beavatkozás feltétlenül szükséges jogvédelem keretén belül maradjon.
- 19) A tagosítási összes költségek felét, mely azonban kataszteri. holdankint 5 koronánál magasabb nem lehet, a birtokosság haszonaránylag, a költségek másik felét feltétlenül az állam viselje.³⁷

A következő hozzászóló Perjéssy Mihály beszédében a következő kiegészítő javaslatokat fogalmazta meg: „A tagosításhoz csupán mérnöki oklevéllel bíró és e szakban kellő gyakorlatot igazoló mérnökök alkalmaztassanak. Nemcsak helyetteseik, de segédek is csak szakképzett és a földmérői vizsgát letett vagy műegyetemet végzett egyének lehetnek. A tagosító mérnökök időszakonkénti ellenőrzésére, munkálatuk felülvizsgálatára – azok hitelesítésére – külön kizárólag e célra rendelt és az állami kataszteri hivatalokhoz beosztott állami szakközegek alkalmaztassanak.”³⁸

Ezt követően Dániel Lajos kitért arra, hogy a tagosítás vitájánál figyelembe kell venni a székelység megélhetésének lehetőségeit. Szerinte a székely kisbirtokosoknak a kerti művelésre kell áttérniük. Beszédét a következő javaslatok előterjesztésével zárta:

„1) Mondja ki a kongresszus, hogy a működő mérnök csak állami alkalmazott lehessen, mert tapasztalat szerint a magánvállalkozók vagy albérletbe adják, vagy a legtöbb esetben megbízhatatlan alkalmazottak által működnek, illetve dolgoztatnak, kik gyarló díjazás mellett több alkalommal még a birtokosokat is zsarolták. Ezenkívül a birtokosok között már a választásnál is egyenetlenkedés, korteskedés, gyanúsítás stb. stb. fordul elő, melyekből akár-hányszor élethosszig tartó ellenségeskedés támad.

2) Becslőkül is csak szakértő és oklevéllel bíró egyének legyenek választhatók. Kivételt képeznének azok a régibb időből ismert és nagy gyakorlatot szerzett, megbízható egyének, kiket a törvényszékek ismernek és nekik ilyen munka végzésére igazolványokat állítanak ki.

3) A kultúrmérnök már a térképek felvétele után, tehát okvetlen az érdemleges tárgyalás előtt készítse el a szükséges vízvezetési, lecsapolási stb. tervezeteket és ezen tervezetek úgy az egyes tagok, mint a tagutak kijelölésénél figyelembe vétnessenek.

4) A gazdasági szakértő véleménye már az elhelyezkedés tervezetére is kitérő és tekintetbe veendő.

5) A tagosítási költségeknél az állam 50 százalékos hozzájárulásán felül bocssáson ki állami jótállás mellett birtokrendezési kötvényeket, melyeknek fedezeti alapjául rójon minden olyan község birtokosai földadójára bizonyos százaléku községi pótdátót, melyekben a birtokrendezés még végrehajtva nincsen, mindaddig míg a kibocsátott kötvények évenkénti kisorsolás útján be nem váltatnak, mely pótdátó azonban a földadó 4-százalékánál magasabb ne legyen.

6) A mezőrendőrségi 1894. évi XII. t-cz. 4. fejezetében a határjelek felállítása iránti intézkedés végrehajtása tartassék függőben a birtokrendezések befejezéséig, mert tekintettel a székelyföldi apró és szétdarabolt birtokrész terü-

letekre, az állandó határkövekkel való megjelölés többre kerülne akárhány helyt, mint maga a tagosítás.”³⁹

Dr. Bánffy Zsigmond a felmérésnek, a becslésnek, illetve a tagosítási költségeknek az állami költségvetésből való fedezését tartotta fontosnak. Főbb kongresszusi javaslatai a következők voltak:

„1) A tagosításnál a kultúrmérnöki hivatal köteles a tagosítás megkezdésétől fogva a tagosítási munkálatokban részt venni, a tagosítandó határon levő folyókon eszközendő szabályozásokra, átmetszésekre, a patakok szabályozására és belvizek lecsapolására vonatkozólag a terveket elkészíteni, úgy azok hozzávetőleges költségvetését, és pedig oly időre, hogy ezek a becslés alkalmával készen lévén, a becslésnél felhasználhatók legyenek (kötelesek a kultúrmérnöki hivatal az egyes vízszabályozásokra vonatkozólag az érdekeltséget az elhelyezkedési tárgyaláson megállapítani).

2) Köteles a kultúrmérnöki hivatal a tagosítás befejeése után az érdekelt birtokokosok kívánságához képest az öntözésről és a belvizek levezetéséről ingyen tervet készíteni.

3) A község anyagi erejét felülhaladó folyószabályozások költségeit viselje az állam, a patakok, árvizek és belvizek levezetésére szolgáló költségeket előlegezze az állam kamat nélkül, hogy azt a birtokosság 10 év alatt fizesse vissza.

4) Az esetben, ha a becslés ellen felszólamlás történék vagy az eljáró bíró a becslést hiányosnak találja, s a becslés felülvizsgálatát kell elrendelni, az eljáró bíró a megyei gazdasági egylet által kiküldött 3 tagú becslő-bizottságot alkalmazza.

5) A tagosítási összes költséget előlegezze az állam és annak felét 10 év alatt fizesse vissza a birtokosság.”⁴⁰

Az elnyúló vita befejezése után Becze Antal a benyújtott indítványokat értékelte, majd a szakosztály határozata alapján a következő javaslatokat terjesztette elő a kongresszus záróülésén:

„1) A tagosítás megengedhetőségéhez a terület birtokosai egy negyedének a hozzájárulása kívántassék. A terület megállapításánál az arányosítandó területek kihagyandók.

2) A tagosítás elrendelését egy véleményező bizottság nézetnyilvánítása előzze meg. Azonban, ha a birtokosság birtok-aránylagos többsége akarja, ez esetben ama szakértővélemény mellőzhető.

3) A határjárást kataszteri mérnökök végezzék.

4) A tagosítási mérnökök színvonala emelendő. E célból az egyetemen a földmérői oklevél visszaállítandó. A tagosításhoz csupán mérnöki oklevéllel bíró és e szakban kellő gyakorlatot igazoló mérnökök alkalmaztassanak. Nemcsak helyetteseik, de segédeik is lehetőleg szakképzett és földmérői vizsgát le-tett, vagy műegyetemet végzett egyének legyenek. A szorosabb értelemben

vett műszaki munkálatokat a működő mérnök személyesen vagy képesített s a bírósághoz bejelentett, fegyelmileg is felelős segédei által végeztetheti.

5) A mérnökválasztás tisztasága biztosítandó.

6) A telekkönyvi másolatok gyorsan, hiánytalanul és hiba nélkül adassanak ki, s a mérnök azokat utóbb kiegészíthesse.

7) Az osztályozás és becslés egy öttagú becslő-bizottságra bizassék, a melynek elnöke egy állami szakközeg legyen, két tagját a tagosítást foganatosító hatóság – jelenleg a bíróság – rendelje ki idegen szakférfiakból, két tagját pedig a közbirtokosság válassza a helybéliekből.

Az eljáró bíró folytonos jelenlétének kötelezettsége mellőztessék és azon idő alatt a birtoktisztázások foganatosítására utasíttassék.

8) A birtoktisztázásra kiváló súly fektetendő, a közös birtokívek megszüntetendők, azonos birtokívek egyesítendők, a birtokosok elhelyezés szempontjából kellőképpen csoportosítandók.

9) A tagosítási eljárástól elkülönítve az arányosításra külön «eljárási utasítás» készíttessék.

10) A működő mérnök és bíró kötelességévé teendő, hogy a tagosítás hasznos voltáról a birtokosokat kioktassák.

11) A tagosító mérnökök időszakonkénti ellenőrzésére, munkálataik felülvizsgálására, azok hitelesítésére külön – e célra rendelt – és az állami kataszteri hivatalokhoz beosztott állami szakközegek alkalmazandók. Az erdélyi részekben most meglévő hitelesítési eljárás egyszerűsítendő, s az ország többi részeire is kiterjesztendő.

12) Az elhelyezkedés előtt a szükséghez képest a kombinaturium A-lapja elkészítendő. Az elhelyezkedésnél a kisgazdákra kiváló gond fordítandó. A kisbirtokosoknak az érdemleges tárgyalás folyama alatti képviselőtéről gondoskodni kell. Az elhelyezkedési tervezet a kisbirtokosok szempontjából ítélethozatal előtt – kivéve az egyezség esetét – szakértőileg felülvizsgálendő.

13) A tagosításnál a kultúrmérnöki hivatal köteles a tagosítás megkezdésétől fogva a tagosítási munkálatokban részt venni, a tagosítandó határon lévő folyókon eszközendő szabályozásokra, átmetszésekre, a patakok szabályozására, belvizek lecsapolására vonatkozólag a terveket a hozzávetőleges költségvetéssel együtt elkészíteni és pedig lehetőleg oly időben, hogy azok már a becslés előtt készen legyenek.

Köteles a kultúrmérnöki hivatal a tagosítás befejezése után az érdekelt birtokosok kívánságára az öntözésre, a belvizek levezetésére szükséges tervet ingyen elkészíteni. A község anyagi erejét felülhaladó folyószabályzások (Feketeügy, Küküllő) költségét viselje az állam, a patakok, csatornák és belvizek

levezetésére szolgáló költségeket előlegezze az állam kamat nélkül olyformán, hogy a birtokosság azt 10 év alatt fizesse vissza.

14) A kiosztási munkálatok szobai felülvizsgálata egyszerűbbé teendő, mint aminő most az erdélyi részeken, s mindig soron kívül elintézendő. Indokolt esetekben a birtokosság egyhangú határozatára kivételképpen meg lehetne engedni a szobai vizsgálat előtti kihasítást is – kellő garanciák mellett.

15) A nyomásos rendszerről a tagosítás folyama alatt ne lehessen áttérni szabadgazdálkodásra.

16) A tagosítás befejezése után a munkálatok előbb jöjjenek telekkönyvi átalakítás alá s csak azután a kataszterhez, mely köteleztessék arra, hogy a telekkönyvi számok alapján dolgozzék.

17) Közlegelők fennhagyása, a helyi viszonyokhoz képest, alkalmas helyen lehetőleg biztosítandó.

18) Közös szérűskert hagyandó ott, a hol ez gazdasági szempontból indokolva van.

19) A tagosítási ügyek a közigazgatás államosításáig hagyassanak meg a bíróságnál.

20) Ha valamely községben a tagosítás befejeztetett, ott ezen időponttól számított 30 évig újabb tagosítás el nem rendelhető – akkor is csak a nagyobb tagok kihagyásával.

21) Gondoskodni kell arról, hogy tagosítási ügyeknél az ügyvédi beavatkozás feltétlenül szükséges jogvédelem keretén belül maradjon.

22) A tagosítási összes költséget az állam előlegezze, s azoknak felét – amely azonban kat. holdanként 5 koronánál több nem lehet – a birtokosság haszon-aránylag, a költségek másik felét feltétlenül az állam viselje.⁷⁴¹

A Székely Kongresszus tagosítási szakosztályának küldöttei – mint láthatuk – szakmai hozzáértéssel és a székelység jövője iránt érzett felelősségtudattal közelítették meg a Keleti-Kárpátok lakói számára oly fontos birtokrendezési feladatot. A Csíktusnádon elfogadott javaslatok, észrevételek felhasználása nélkül valószínű, hogy nem lehetett volna végrehajtani tagosításokat a XX. század első évtizedében Székelyföldön.

Mind az arányosítási, mind pedig a tagosítási szakosztály javaslatait felterjesztették a korabeli kormányhoz, melynek keretében különösen két minisztérium foglalkozott az arányosítás és a tagosítás kérdéskörével. A földművelésügyi és az igazságügyi minisztériumok együttműködése révén 1908-ban megszületett az új birtokrendezési törvény, melynek kidolgozásában főleg dr. Sebess Dénes vállalt meghatározó szerepet. Az új birtokrendezési törvénytervezetet visszaható erejűnek képzelték el, és az arányrészek által kialakított erdőknek a közbirtokossági vagyomba való visszajuttatását szorgalmazta.

Az erdős területek adásvétele szempontjából az 1913-as évi törvény lehetővé tette, hogy a vagyonközösségi erdőt, a birtokosok közgyűlésén a birtokosokat megillető szavazatok kétharmados többségével és a földművelésügyi minisztérium jóváhagyásával eladhassák. A kongresszust követő birtokrendezési munkálatok végrehajtásánál megpróbálták érvényre juttatni a Csíktusádon megfogalmazott határozatokat.

A törvénytelenések sorozata, a törvény kijátszásának lehetőségei a továbbiakban is számos visszaélésre adtak lehetőséget. Ennek ellenére a Székely Kongresszus felgyorsította az arányosítási és a tagosítási munkálatokat, melyek alapjaiban változtatták meg Székelyföld birtokviszonyait. Az arányosítási munkálatok felgyorsulása a „modern székely közbirtokosságok” intézményszerűsítésének véglegesítéséhez járult hozzá, s így lehetővé vált a kis- és középbirtokosok tulajdonjogának érvényesítése a közgyűlések keretén belül.

Az egy tagban kiszakított nagy kiterjedésű földbirtokokon az árugazdálkodást folytató gazdáknak alkalmuk nyílt az új módszerek bevezetésére és a mezőgazdaság gépesítésére. A tagosítás révén megszűnt a több évszázados múltra visszatekintő kettős fordulórendszer, és a legtöbb helyen megteremtették a feltételeket a váltógazdálkodásra való áttérésre. A tagosítás tehát hozzájárult az új határhasználati rendszer kialakulásához és a belterjes gazdálkodás létrejöttéhez.

A XIX. század végi és a XX. század eleji tagosítások alkalmával a határt tulajdonképpen három részre osztották fel. A belső területet, amely a legtermékenyebb volt, ösztagnak nevezték, a külsőt, amelyen csak a zab termett meg, zabtagnak, a hegyi kaszálókat és a legelőket pedig hegyi tagnak. A hegyi tagot az ősi szokásnak megfelelően két részre osztották.

A XX. század eleji birtokrendezések több évtizedre életképessé tették a székelyföldi gazdaságok nagy részét. Sőt, még az 1921-es évi földreform, illetve az 1929–33 közötti gazdasági válság, bár megviselte a székelyföldi földműves családokat, mégsem sújtotta annyira őket, mint más vidékek lakóit. A második világháború után végrehajtott kommunista jellegű „agrárreform” felmérhetetlen károkat okozott a piacorientált gazdaságok számára. Az 1945-ös földreformmal kapcsolatos rombolás, az állatállomány, a modern istállók, a gazdasági épületek, a gépi állomány tönkretétele főleg az árutermelésre szakosodott gazdaságokat érintette. Hasonlóképpen a székely közösségek számára romboló tényezőként hatott 1990 után a volt termelőségvetkezeti vagyonok szétosztási módja is, melyekből éppen azok a kis- és középgazdák maradtak ki, akik a székely falu megtartó erejét kellene képezzék.

Az 1991/18-as törvény alkalmazásával a székely településeken is a volt nomenklatura tagjainak, a rendőröknek a birtokba helyezésével számos gazdát

fosztottak meg annak lehetőségétől, hogy ősi földjét azon a területen kaphassa vissza, ahol valamikor nagyapáik, apáik gazdálkodtak.

A 2000/1-es törvény vitája során mindent elkövettünk, elkövettem azért, hogy a kisajátított tulajdonosok az ősi földjükön kapják vissza területeiket. Sajnos a 2001/102-es számú sürgősségi kormányrendelet, ennek parlamenti vitája után pedig a 2002/400-as törvény ismét lehetővé tette, hogy a visszaadható területeket ne az ősök által használt területeken adják vissza. Ennek ellenére Székelyföldön az esetek 70–80%-ában a szántót, legelőt és az erdőt az ősök által használt részekben juttatták vissza jogos tulajdonosaiknak. Ilyen körülmények között napjainkban ismét nadrágszűj nagyságú parcellák tarkítják Székelyföldet, ami lehetetlenné teszi a korszerű mezőgazdasági termelést. Ennek a hátránynak a megszüntetése céljából jött Székelyföldre Komlóssy József is, a FUEV alelnöke, aki azért, hogy a székely térség mezőgazdaságát az európai uniós követelmények szintjére emelje, a dr. Baróti Lajos által vezetett Rebiát szervezettel, Gyergyócsomafalva és Gyergyóremete vezetőivel és gazdáival együtt egy ún. „pilot” programot dolgoztak ki a tagosítás végrehajtására vonatkozóan. Mivel kezdettől fogva részt vállaltam a kiváló svájci szakembernek a tagosításra vonatkozó elképzeléseinek a végrehajtásában, úgy éreztem, hogy egy általam benyújtott törvénytervezettel tudnám elősegíteni a székelyföldi birtokrendezést, mely térségünk mezőgazdaságát életképesé tehetné az európai uniós elvárásokkal szemben. A törvénytervezet azonban csak a területek összevonásának a lehetőségét biztosítja, nincs kényszerítő jellege.

Tudom, hogy létezik ellenszenv a kommunista jellegű társulások ellen. De ezek nem kolhozszerű szövetkezesek! Számos példát ismerünk arra vonatkozóan is, hogy míg az 1991 után létrejött társulások vezetői igencsak meggazdagodtak, a tagságnak a terményből való részesedése minimális maradt. Ezért azonban csak is a tagság a hibás, mivel nem kér átlátható, ellenőrizhető vagyongazdálkodást. Mindezek a közösségek számára hátrányos példák azonban nem azt jelentik, hogy nekünk nem kell áttérnünk az ésszerű, jövedelmet hozó, tagosított gazdálkodásra, nem kell elfogadnunk azt a keretet, mely közösségeink számára lehetővé teszi az európai uniós pénzek megpályázását és felhasználását. Ellenkezőleg: a tagosított gazdaságok, társulások élére tisztességes, megbízható, a közösség által elfogadott személyeket kell állítani, akik azonban bármikor felelősségre vonhatóak, ha nem a becsületesség útján haladnak.

A XXI. század első évtizedében tehát ismét aktuálissá váltak a csíki Székely Kongresszuson megfogalmazott feladatok, törvénykezési elvárások. Csak tőlünk függ, miként tudjuk hatékonyan szolgálni a székely közösséget az 1902-ben megfogalmazottak szellemében.

Jegyzetek

- 1 Imreh István: *A törvényhozó székely falu*. Bukarest, 1983, 188.
- 2 I. m. 195.
- 3 *A székelység bajai*. A gyergyói katolikus papság memoranduma a székely kongresszushoz. Budapest, 1902.
- 4 Vitos Mózes: *Csikmegyei füzetek 1894–1901*. Csíkszereda, 511.
- 5 Dr. Bánffy Miklós: *Az arányosításhoz*, in: Gyergyó 1902. március 16.
- 6 T. Nagy Imre: *Csikvármegye közgazdasági állapotairól*, II. k., Csíkszereda, 1911, 97.
- 7 Czettler Jenő: *Magyar mezőgazdasági szociálpolitika*. Budapest.
- 8 Böződi György: *Székely bánja*. Kolozsvár, 1938, 71.
- 9 *Székely Nemzet* 1884. április 1.
- 10 *Székely Nemzet* 1884. április 1.
- 11 *Székely Nemzet* 1888. február 9.
- 12 *Székely Nemzet* 1889. január. 20
- 13 *Székely Nemzet* 1900. november 14.
- 14 Uo.
- 15 Uo.
- 16 *Székely Nemzet* 1900. október 31.
- 17 Uo.
- 18 Uo.
- 19 Uo.
- 20 *Székely Kongresszus*. Csíkszereda, 2001. 224
- 21 I. m. 226.
- 22 I. m. 227.
- 23 Uo.
- 24 I. m. 228–229.
- 25 Uo.
- 26 I. m. 227.
- 27 I. m. 231.
- 28 I. m. 234–235.
- 29 Kozma Ferenc: *Székelyföld gazdasági és közművelődési állapota*. Budapest, 1879, 154.
- 30 Vitos Mózes: *Csikmegyei füzetek*. Csíkszereda, 1894–1901, 310.
- 31 Uo.
- 32 Fazekas Endre: *Tagosítás és egyéb birtokrendezési ismeretek kézikönyve*. Budapest, 1941, 19–20.
- 33 Kozma Ferenc: i. m. 157–158.
- 34 T. Nagy Imre: i. m. 80–81.
- 35 Beier Sándor: *A gyergyói medence gazdasági fejlesztésének kérdései*. Kolozsvár, 1943. 13.
- 36 *A székelység bajai*. A gyergyói római kath. papság memoranduma.
- 37 *Székely Kongresszus*. Csíkszereda, 2001, 202–209.
- 38 I. m. 210–211.
- 39 I. m. 211.
- 40 I. m. 214–215.
- 41 *Székely Kongresszus*. 219–222